

УДК [376 – 056.36:81-028.31]: 72/77

Манько О. Г., Шарніна М. В.

ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У системі виховання учнів допоміжної школи істотне місце належить урокам образотворчого мистецтва. Заняття малюванням сприяє формуванню естетичного відображення дійсності, оволодінню технічними й образотворчими вміннями. Крім того, вони в істотній мері служать цілям корекції недоліків розвитку розумово відсталих дітей і у першу чергу мови.

Проблема мовного розвитку школярів - одна з найважливіших у загальній і спеціальній психології і педагогіці. В умовах допоміжної школи розвиток мови - один з найголовніших засобів корекції недоліків пізнавальної діяльності й інтелектуального розвитку розумово відсталих школярів.

Формування мови розумово відсталих дітей утруднено у зв'язку з недоліками їх пізнавальної діяльності. Діти, які нормально розвиваються, опановують мовою в процесі спілкування з дорослими, дітьми, аналізують, узагальнюють, порівнюють, абстрагують, роблять висновки й т.д., тим самим опановуючи всім різноманіттям мовних засобів.

Грубі недоліки мови розумово відсталих привертати до себе увагу багатьох дослідників уже на самих ранніх етапах становлення дефектології і розцінювалися як один з основних критеріїв недостатності розумового розвитку (Е.Сеген, А.Біне, І.Ескироль).

Мова розумово відсталих дітей була предметом спеціального вивчення багатьох дефектологів, які вказували на корекційну значимість розвитку мови в учнів допоміжної школи (А.К.Аксьонова, Г.М.Дульнев, Л.С.Вавіна, М.Ф.Гнездилов, В.Г.Петрова, З.С.Смирнова, Н.В.Тарасенко, Т.К.Ульянова й ін.)

Рівень словникового запасу дитини, ступінь вільного користування словами для вираження своїх думок визначають значною мірою загальний і мовний розвиток дитини.

Без достатнього запасу слів неможливо опанувати мовою як засобом спілкування, тому що словник становить одну з основ мови. Недостатня сформованість мови неминуче спричиняє утруднення в оволодінні тим або іншим навчальним предметом, і в першу чергу – рідною мовою.

Тому робота над розширенням і збагаченням словника, над розумінням змісту слів становить одну з головних сторін розвитку мови.

Велике значення занять малюванням підкреслювали Л.В.Занков, А.М.Граборов, Т.М.Головіна, І.А.Горошенков, Г.М.Дульнев, В.С.Мухіна, І.М.Соловійов та ін.. Ці автори вказували на прямий зв'язок образотворчої діяльності і розвитку мови розумово відсталих дітей. Так, наприклад, Г.М.Дульнев у своїх дослідженнях відзначає, що між практичною і мовною діяльністю розумово відсталих дітей у ряді випадків може не бути злагоженості. Це виражається насамперед у тім, що учні допоміжної школи далеко не завжди можуть досить повно і правильно відбити у своїй мові власну практичну діяльність. Далеко не у всіх випадках розумово відсталі діти можуть правильно організувати свої дії відповідно до мовної інструкції. Словесна інструкція, у якій визначається зміст і послідовність 5-6 операцій не доступна для молодших школярів, учнів 1-2 класів допоміжної школи, не допомагають і багаторазові повторення цієї інструкції. Учні запам'ятовують у ній лише окремі розрізнені пункти.

Г.М.Дульнев особливо підкреслює, що в молодших школярів необхідно формувати обов'язкове сполучення словесної інструкції й предметно-наочної ситуації. При відсутності наочно-образної ситуації учні із завданням не справляються.

Тому робота зі збагачення словника розумово відсталих школярів у ході занять малюванням дуже потрібна, якщо врахувати, що словниковий запас, яким вони володіють, занадто бідний. В учнів молодших класів допоміжної школи повністю відсутні багато понять. Діти не знають назв деяких предметів, незважаючи на те, що вони їм добре знайомі. Ще меншим запасом слів учні володіють для характеристики ознак об'єкта. Зовсім обмежене коло слів вони використовують для позначення дії.

Оволодіння мовою має винятково важливе значення для осмисленого сприйняття і розуміння навколишнього. Процес розгляду об'єкта зображення здійснюється в єдності з мисленням і мовою. Експериментально доведено, що включення мови в акт сприйняття сприяє більш активному його протіканню. У свою чергу, мова учнів, сприяючи більш досконалому сприйняттю, значно поліпшує якість уявлень, перешкоджає їх вживанню, забезпечує правильне, точне графічне зображення.

Тим часом результати нашого дослідження показали, що в учні в експериментальних класів спостерігається бідність словникового запасу в процесі образотворчої діяльності, маловикористовуваність слів, що мають узагальнення і, абстрактні значення. Якщо вони і мають місце в мові дітей, то вживаються як механічно заучені сполучення.

Найбільшу складність для школярів представляє звіт про пророблену образотворчу діяльність. Їх розповіді представляють в основному перерахування назв елементів малюнка, що тільки приблизно нагадує етапи роботи й не відбиває послідовності здійснюваних дій.

Таким чином, можна говорити про необхідність проведення з молодшими розумово відсталими школярами спеціальної корекційної роботи, спрямованої на розвиток мови, на розвиток уміння дітей складати текстове повідомлення про пророблену образотворчу діяльність.

При побудові методики експериментального навчання нами і враховувалися наявні потенційні можливості учнів до оволодіння знаннями і прийомами розумової діяльності. У зв'язку із цим ми прагнули розробити таку структуру і методику навчання, які найбільш повно враховували б зазначені вище особливості розумово відсталих дітей і були спрямовані на корекцію розумової і мовної діяльності учнів у процесі роботи над малюнком.

Наше дослідження не розглядає безпосередньо модифікацію даної методики в умовах допоміжної школи. Метою нашої роботи передбачався лише розгляд завершальних етапів - перенесення отриманих знань у план практичних дій, тому що показником засвоєння знань є свідоме перенесення його на рішення нових завдань.

Пропоноване дослідження припускало наявність в учнів певного вміння перенесення раніше засвоєних знань на рішення нових навчальних завдань, у нашому випадку - уміння перенести планування на процес малювання візерунка, а також переклад матеріальних дій у внутрішній план, в акт думок. При цьому враховувалася своєрідність формування в учнів допоміжної школи розумових дій, зокрема, порушення в них гармонійного сполучення слів і дій, узагальненого і конкретного.

Навчальний етап мав на меті сформувати систему навичок по розвитку і збагаченню мови в учнів, удосконалюванню лексико-граматичного ладу, умінню давати словесний звіт про пророблену образотворчу діяльність і її планування.

Відповідно до завдань експерименту застосовувана нами методика мала на увазі наступне:

1 Упорядкування й розширення уявлень і понять учнів як бази поліпшення змістовної сторони їх усного мовлення.

2. Формування вмінь в учнів складно передавати свої подання в усній формі.

3. Організацію в них досвіду виконання ряду розумових операцій (аналіз майбутнього завдання, його планування, конструювання).

Організуючи експериментальні заняття, ми ставили перед собою спеціальне завдання - включення мови розумово відсталих учнів у процес їх практичної діяльності. Поряд із цим вирішувалось завдання розвитку мови відносно забезпечення логічності побудови висловлень, його змістовності, повноти й завершеності.

У ході нашого експериментального навчання була розроблена певна система розвитку плануючої мови на уроках образотворчого мистецтва:

- з'ясування наявних знань в учнів про послідовність виконання малюнка, про майбутню роботу;
- виявлення вміння планування своєї образотворчої діяльності;
- заповнення і збагачення знань учнів тим змістом, якого в їх досвіді не виявилось, але яке необхідно для виконання роботи і правильного планування майбутньої образотворчої діяльності (уявлення, словник, певні розумові дії).

На основі практичного досвіду нами в першу чергу вдосконалювалося планування майбутньої образотворчої діяльності, правильне конструювання частин візерунка, розгорнення, повнота й логічність викладу думок у висловленнях дітей.

Перед учнями експериментального класу ставилася також мета - скласти план роботи над малюнком, виготовленим за задумом.

Результати нашого дослідження показали, що під впливом спеціального навчання, яке має корекційну спрямованість, у плануючій мові відбуваються позитивні зрушення. Вони виявляються в зростаючому вмінні дітей-олігофренів керуватися планом майбутньої образотворчої діяльності, словесною інструкцією при виконанні малюнка. Так, складання плану майбутньої образотворчої діяльності йде більш успішно в учнів експериментального класу, ніж в учнів контрольного класу, при чому стає досить очевидним розходження в умінні становити план майбутньої образотворчої діяльності до експерименту й після нього.

Цілеспрямована організація образотворчої діяльності створює сприятливі можливості для розширення комунікації в навчальному процесі, збагачення словника, розвитку граматичного ладу мови. Включення в мову спеціальних термінів учнів становить одну із завдань уроків образотворчого мистецтва в допоміжній школі.

Результати проведеного дослідження дозволяють запропонувати методичні рекомендації з удосконалювання розвитку мови молодших розумово відсталих школярів засобами образотворчої діяльності:

- частіше на уроках практикувати словесний опис учнями структури зображуваного предмета й порядку виконуваних дій, обговорювати питання композиції малюнка, обґрунтувати вибір кольорів і колірних сполучень;
- виконувати вправи на порівняння і наступне зображення двох або декількох подібних предметів, так як при виконанні подібних завдань не тільки заглиблюються аналізуючи здатності дитини, але й активізується й уточнюється словник прикметників, формується граматичний лад мови;
- необхідно випереджати практичну діяльність школярів і словесними вказівками і рекомендаціями, що поліпшує розуміння мети й значимості майбутньої роботи, допомагає виявити особливості об'єкта зображення, визначити порядок виконання малюнка.

В результаті спостерігається більш послідовна побудова зображення, більш повне й точне відображення характерних ознак предмета:

- для поліпшення орієнтування учнів доцільно словесні вказівки вчителі підкріплювати практичними діями і мовою самих учнів.

Корисним є попереднє промовляння своїх дій:

- необхідно пред'являти дітям докладні інструкції, що встановлюють взаємний зв'язок складових частин і підкреслюючих специфічні властивості деталей і об'єктів в цілому;

- при формуванні технічних навичок малювання особливу значимість має метод показу дій у сполученні з поясненнями;

- необхідно регулювати графічні операції за допомогою мови педагога, а також вербалізації дитиною власних дій, коли слово усвідомлюється як правило малювання;

- розвиток мови учнів у процесі образотворчої діяльності може проходити тільки під керівництвом вчителя й лише за умови, якщо це завдання ставиться як спеціальне;

- як педагогічні засоби посилення мовної активності школярів на всіх етапах навчального процесу можна використати різні прийоми. До них відносяться; спонукання дитини до читання напам'ять вірша або загадки з метою створення емоційного відношення до малювання; аналіз об'єкта зображення (визначення основних ознак, опис структури); спонукання учнів до називання й словесної характеристики властивостей об'єктів, що включають у тематичний малюнок; встановлення послідовності роботи над малюнком; рішення завдань композиційного характеру; порівняння малюнка з натурою (зразком) і елементів зображення між собою в процесі виконання завдання; аналіз результатів образотворчої діяльності в кінці кожного уроку; обговорення й відбір малюнків на класну або шкільну виставку та ін.

Література:

- 1. Грошенко І. А.** Роль слова и наглядних приемов в обучении рисованию умственно отсталых школьников / И. А. Грошенко // Обучение и воспитание умственно отсталого ребенка. – М. : Просвещение, 1981. – С. 56 – 63.
- 2. Грошенко І. А.** Дидактические пути повышения эффективности коррекционно-воспитательной работы на уроках изобразительного искусства во вспомогательной школе / И. А. Грошенко // Дефектология. – 1985. – № 4. – С. 32 – 39.
- 3. Петрова В. Г.** Развитие речи учащихся вспомогательной школы / В. Г. Петрова. – М. : Педагогика, 1977. – 199 с.

Манько О. Г., Шарніна М. В. Шляхи активізації розвитку мовлення учнів молодших класів допоміжної школи в процесі образотворчої діяльності

Стаття присвячена проблемі розвитку мовлення в учнів з порушенням інтелекту на уроках образотворчого мистецтва. Розроблена система розвитку плануючого мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи та вміння ними давати словесний звіт про свою діяльність. Також запропоновані методичні рекомендації щодо удосконалення уроків образотворчого мистецтва, головною метою яких є розвиток мовлення

Ключові слова: образотворча діяльність, розвиток мовлення, плануюче мовлення, мовленнєвий звіт, мовленнєва регуляція дій.

Манько Е. Г., Шарнина М. В. Пути активизации развития речи учащихся младших классов вспомогательной школы в процессе изобразительной деятельности.

Статья посвящена проблеме развития речи у учащихся с нарушением интеллекта на уроках изобразительного искусства. Разработанная система развития планированной речи у учащихся младших классов вспомогательной школы и умений ими давать словесный отчет про свою деятельность. Также предложены методические рекомендации про усовершенствование уроков изобразительного искусства, главной целью которых является развитие речи.

Ключевые слова: изобразительная деятельность, развитие речи, планированная речь, речевой отчет, речевая регуляция действий.

Manko E., Sharnina M. The ways of activating the speech development of the junior pupils of the auxiliary school in the process of their art activities.

The article is devoted to the problem of developing the speech abilities of intellectually backward pupils during art classes. The system of planning the developing speech abilities with the junior pupils of the auxiliary school and their skills in making verbal account on their creative work is also worked out. Methodical recommendations concerning the improvement of the art lessons are proposed too.

Key words: art activities, speech development, speech planning, verbal account, speech action, regularity.